

Prikazi knjiga

Još jedna divizijska monografija

(Grupa autora, 32. divizija NOV Jugoslavije,
»Globus« Zagreb i VINC Beograd, 1988).

Pukovnik u penziji dr MLADENKO COLIĆ

Retki su primeri u istoriografiji NOR-a da o jednoj diviziji izađu tri monografije u rasponu od tri decenije (a o njenim brigadama nijedna). Takav je slučaj sa 32. zagorskom divizijom. Prva monografija publikovana je još 1959. godine (*Borbeni put 32. divizije*), druga – 1975. godine (*Trideset druga divizija*), a krajem 1988. godine i treća – 32. divizija NOV Jugoslavije. Sudeći po naslovu tema je ista, a sličan je i osnovni pristup: u sve tri knjige susrećemo manje-više iste ljude, govori se o istim događajima i borbenim akcijama, a identično je i vreme u kome se sve to zbiva, što je i logično. Pa ipak, to nisu iste knjige; svaka od njih ima ponešto čime se razlikuje od druge dve, pisana je na drugačiji način, razmatra druge aspekte borbenog puta divizije, koristi nova saznanja i arhivsku građu. Ova, koja je sada pred nama (treća po redu) koncipirana je npr. nakon objavljene monografije o 10. zagrebačkom korpusu NOV i POJ, u čijem je sastavu bila i 32. divizija, što je njenim autorima omogućilo ne samo širi ugao posmatranja, već i korišćenje relevantnijih zaključaka utemeljenih na višem operativnom nivou. Drugim rečima, ona je proizašla na osnovu novoistraženih arhivskih dokumenata i revalorizacije ranije korišćenih, ali i kao pokušaj da se – na bazi kritičkog ocenjivanja prethodne dve monografije – učini korak dalje u sveobuhvatnijem i kompleksnijem sagledavanju svih vojnih, društvenih, ekonomskih i geografskih aspekata operativne teritorije jedinica 32. divizije, njenog borbenog puta i njenih unutarnjih svojstava.

Knjiga 32. divizija NOV Jugoslavije ima 689 stranica, 200 ratnih fotografija i 23 skice u boji. Podeljena je na 10

poglavlja (tematskih celina). Sudeći po obimu – to je jedna od opsežnijih divizijskih monografija. Ona je rezultat kolektivnog truda i angažovanja velikog broja njenih boraca i ratnih starešina. U njenoj izradi je bilo angažovano preko 60 autora.

Struktura i kompozicija monografije koncipirane su po određenom logičkom redu – od opšteg ka posebnom, i od posebnog – do pojedinačnog. Takav metod je pogodan u istoriografskim radovima ove vrste, jer čitaoca postupno uvodi u materiju, omogućavajući mu da kroz celinu sagleda i detalj, i obratno – da iz mnoštva posebnih činjenica i fakata spozna ono što je zajedničko, opšte. U izradi ove knjige redakcijski odbor se striktno pridržavao pomenutog metodološkog principa, što se inače često prenebregava.

Prva tematska celina monografije govori o osnovnim geografskim i društveno-ekonomskim obeležjima operativnog područja 32. divizije. Autor je general Rade Bulat, jedan od ratnih komandanata divizije. Na nepunih šest stranica teksta zgusnuto je odslikan sociološko-geografski ambijent i reljef severozapadne Hrvatske, tačnije – područje Hrvatskog zagorja, Međumurja, Podravine, Kalnika, Bilogorja i Moslavine - one teritorije koja je u NOR-u nazivana zagrebačka oblast. U ovom, manje-više kompaktnom geografsko-ekonomskom ambijentu, uključujući i Zagreb, živelo je pred rat 1,228.000 stanovnika (91,5 odsto Hrvata, 4,6 odsto Srba, 1,5 odsto Čeha i Slovaka, 1 odsto Mađara, 1 odsto Nemaca i 0,4 odsto ostalih), a njegove prirodne granice bile su reke: Sutla – na zapadu, Sava – na jugu, Ilova – na istoku, i Drava i Mura – na severu. Na Sutli se severozapadna Hrvatska graničila sa Trećim Rajhom, a na Dravi sa Hortijevom Mađarskom, ali, te okupacione granične linije nisu imale većeg značaja za rasplamsavanje narodnooslobodilačkog pokreta.

U topografsko-orografskom pogledu ovo područje je slično Slavoniji; nisko i srednje brdsko zemljište, manevarsko-ravničasto, ispresecano brojnim potocima i rekama. Dominanti su planinski venci Ivančice (najviša k. 1.068m), Kalnika (tt. 643), Medvednice sa Sljemenom (k. 1036), Ravne gore (k. 680) i Bilogore (k. 268), između kojih je mnoštvo boljih i slabijih komunikacija, koji omogućavaju relativno brze pokrete i koncentraciju jedinica.

Drugo poglavlje daje *presek razvoja narodnooslobodilačke borbe* u severozapadnoj Hrvatskoj do formiranja 32.

divizije. Autor je Rade Bulat. Njegova pažnja je koncentrisana na nekoliko prelomnih tačaka: osnivanje prvih partizanskih grupa i odreda; prodor 12. slavonske divizije i Kalničkog odreda u Hrvatsko zagorje; stvaranje brigade »Braća Radić«, a potom i tri partizanska odreda – Zagrebačkog, Bjelovarskog i Zagorskog; oslobođenje Varaždinskih Toplica i Ludbrega, 28. 9. – 3. 10. 1943. godine; borbena dejstva 28. divizije i brigade »Braća Radić« u Hrvatskom zagorju; oslobođenje Koprivnice i Čazme, novembra 1943. godine. Uporedo je dat i pregled razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u celini, od jula 1941. godine do decembra 1943. godine, kao i zbirni presek zajedničkih dejstava sa jedinicama 12. i 28. slavonske divizije, koje su u više navrata prodirale i dejstvovalе u severozapadnoj Hrvatskoj. Posebno su akcentirane, i to s pravom, dve istorijske činjenice: prva, da je od formiranja 2. operativne zone u severozapadnoj Hrvatskoj – 21. maja 1942. godine, narodnooslobodilački pokret u ovom delu naše zemlje razvijan kontinuirano uzlaznom linijom, bez većih padova i oscilacija, i druga – da su tome dale izuzetan doprinos jedinice 12. i 28. slavonske divizije, koje su dejstvovalе u ovoj regiji upravo kada je bilo najpotrebnije. Njihovo operativno angažovanje na teritoriji 2. zone imalo je višestruki značaj: podsticalo je stvaranje novih jedinica i uzdizanje vojnog i političkog kadra sa tog terena, proširivalo je materijalnu i političku bazu narodnooslobodilačkog pokreta, i što je najvažnije – omogućavalo je Partiji i organima narodne vlasti da duboko prodru u sve slojeve i strukture stanovništva, uključujući ih u narodnooslobodilačku borbu. Analizirajući svaki od pomenutih elemenata ponaosob, i u njihovoj ukupnoj, međusobnoj povezanosti i korelaciji, autor je došao do jedino ispravnog i logičnog objašnjenja – formiranje 32. divizija bila je rezultanta celog ovog procesa, pa se i može shvatiti jedino u takvom kontekstu.

Treće poglavlje – *borbeni put 32. divizije* čini osnovicu cele monografije. Na oko 170 stranica teksta (autor je R. Bulat) izložena je zgusnuta istorija borbi, marševa, pobeda i poraza jedinica 32. divizije, od njenog formiranja 15. decembra 1943. do kraja rata – 15. maja 1945. godine, pri čemu nije izostavljen nijedan značajniji segment njene 17-mesečne ratne istorije. Primenivši istorijsko-hronološki metod u istraživanju i opserviranju činjenica, autor je borbeni put divizije grupisao u 16 tematskih celina, počev od

njenih prvih borbi u Hrvatskom zagorju, u zimu 1943. godine, do ulaska u Zagreb, 8. maja 1945. godine. Najčešće je divizija posmatrana kao celina i operativno-taktička grupa-cija pod jedinstvenom komandom, ali su na mnogo mesta izdvajana i samostalna dejstva njenih brigada, što je očigledno bilo neizbežno u uslovima široke disperzije angažovanja partizanskih jedinica. Svoju prvu napadnu akciju većeg obima jedinice 32. divizije izvele su 6. januara 1944. godine napadom na ustašku posadu u Zlataru, a poslednju – 7. maja 1945. godine koncentričnim udarom na ostatke ustaških formacija u Orehovcu, Fodrovcu i Mihelesu. U tom rasponu od 487 dana malo je vremena bilo za odmor; nije zabeležena gotovo nijedna sedmica (nedelja) u kojoj nije izvedena bar jedna akcija manjih razmera, makar i diverzija. Operativno područje divizije bilo je isprepletено garnizonima neprijatelja, tako da je svaki njen pokret nagoveštavao i sukob s njima, najčešće u vidu kratkotrajnih frontalnih sudara.

Najveću borbenu aktivnost divizija je ispoljila u široj regiji Kalnika, Bilogore, Podravine, Zagorja i Prigorja. Tu je provela skoro celu 1944. godinu, da bi nakon uspostavljanja sremskog fronta – proširila dijapazon svojih dejstava prema zapadnoj Slavoniji i Daruvaru, odnosno ka virovitičkom mostobranu, gde je ostvareno i njeno operativno sadejstvo sa jedinicama Crvene armije. Posebno su izdvojene iscrpljujuće borbe u Hrvatskom zagorju, u proleće 1944. godine, vođene bez zastoja gotovo 50 dana, kao i učešće u podravskoj operaciji od 25. 9. do 15. 10. 1944. godine (zajedno sa jedinicama 28. slavonske divizije), i nešto kasnije u odbrani virovitičkog mostobrana.

Pažljivo čitajući ovaj deo monografije zapažamo da je rečeno i napisano gotovo sve što je od značaja za sagledavanja pojedinih etapa borbenog puta divizije. Za razliku od prve dve monografije (iz 1959. godine i 1975. godine) sada je to učinjeno sa znatno većom dozom kritičnosti, s tim što je uporedo sa registrovanjem istorijske faktografije odgovarajući prostor dat i uopštavanju iskustava. Iz obilja činjenica koje su prezentirane, a koje autor razmatra u jednom hronološkom i logičkom redosledu, izdvajamo samo dve koje imaju širi teorijski značaj za izučavanje ratne prakse i ratne veštine narodnooslobodilačkog rata. Prvo, u većini napadnih bojeva i akcija jedinica 32. divizije redovno su odvajane veće snage za osiguranje nego za napad, iako je

to bio glavni zadatak. Razlog je bio logičan i vojnički opravdan: uporišta neprijatelja su bila gusto »razasuta« na sve strane, pa je zato i mogućnost njihove intervencije bila nepredvidiva za sve vreme trajanja napada naših jedinica. To je prisiljavalo štab divizije i štabove brigada da za osiguranje odvajaju veoma jake snage, a jedinice na osiguranju – da često prihvataju žestoku i upornu borbu, jer je od njenog ishoda ovisio uspeh izvršenja glavnog zadatka. Drugo, s obzirom na operativni raspored garnizona i dislokaciju svoje veoma snažne borbene grupacije (od oko 25.000 vojnika) na relativno uskom prostoru (o čemu se detaljnije govori u devetom odeljku monografije – prilog generala Ž. Miličevića), neprijatelj je često uspevao da relativno brzo koncentriše svoje jedinice i izvrši taktičko okruženje snaga 32. divizije, prisiljavajući ih da manevrišu u nepovoljnim uslovima (po suženim unutarnjih pravcima) i da se često probijaju iz okruženja. Takav način dejstava prisiljavao je gotovo sve jedinice 32. divizije da dejstvuju dinamično, brzo i maksimalno odlučno, jer se jedino tako mogla sačuvati operativna i taktička inicijativa. To je, s druge strane, iziskivalo najviši stupanj naprezanja i aktivnosti svih štabova i starešina, od kojih je zahtevano da u svakom trenutku budu spremni na moguća iznenađenja, pogotovo kada se radilo o zbrinjavanju ranjenika.

Organizacijski razvoj divizije – sadržaj je četvrtog poglavlja, mada se to u monografijama najčešće ne izdvaja u zasebnu celinu. Sakupljeni su i sistematski obrađeni gotovo svi elementi od značaja za sagledavanje tzv. unutarnje strukture divizije: njeno osnivanje, formacija jedinica, popuna, organizacija i rad štabova, obuka, obaveštajna služba, partizanska pešadija, malobrojna artiljerija, mineri i pioniri, veza i šifrantska služba, intendantska služba, sanitet, veterinarska služba, naoružanje i oprema. Posebnu vrednost monografije čini pregled svih partizanskih jedinica u severozapadnoj Hrvatskoj do momenta formiranja 32. divizije, što se inače teško može naći u literaturi o NOR-u.

Divizija je na dan formiranja (15. decembra 1943. godine) imala u svom sastavu dve brigade – »Matija Gubec« i »Braća Radić«, 3 samostalne čete: jurišnih pionira, za vezu i izviđačku, 3 samostalna voda: zaštitni, kurirski i bolničarski, artiljerijsko odeljenje i intendanturu. Njeno brojno stanje iznosilo je tog dana 1.700 boraca i starešina, koliko su u proseku imale divizije NOV slabijeg sastava. Po-

slednjih dana aprila 1945. godine njeno brojno stanje je bilo udvostručeno: 4 brigade (»Matija Gubec«, »Braća Radić«, »Pavlek Miškina« i 1. zagorska), inženjerijski bataljon i više samostalnih četa i vodova, odnosno ukupno 3.235 boraca i starešina, ali bez artiljerije i teže tehnike. Bila je to još uvek tipična partizanska divizija, osposobljena, u prvom redu, za dejstva u bližoj i dubljoj pozadini neprijateljskog borbenog rasporeda, ali i za iznenadne udare i brza izvlačenja.

Kao zasebna celina monografije izdvojen je *partijsko-politički rad* u svim njegovim dimenzijama, uključujući i složeni kompleks međuljudskih odnosa. Na nešto preko 40 stranica dato je obilje podataka i činjenica gotovo o svim aspektima delovanja partijskih organizacija, SKOJ-a i političkih komesara, kulturno-prosvetnom, zabavnom i sportskom životu, i upravo te stranice monografije omogućavaju čitaocu da sagleda i spozna sve unutarne bogatstvo partizanske vojne organizacije, njene pokretačke snage i izvore njene moralno-političke kohezije. Za onoga ko bude istraživao i izučavao naša ratna iskustva, posebno u domenu delovanja Partije i organizacije SKOJ-a, ovih četrdesetak stranica biće dragoceno štivo i izvor saznanja, pogotovo što obiluju mnoštvo zanimljivih i korisnih podataka.

Drugi deo monografije čine zapisi o poginulim borcima divizije (sedmo poglavlje) i događajima koji se pamte (osmo poglavlje). Opisani su likovi 49 boraca (6 partizanki) koji su herojski izgubili život u brojnim akcijama jedinica 32. divizije, i čija su imena ostala u neizbrisivoj uspomeni ovih koji su dočekali kraj rata. Bili su to, tvrde autori ovih priloga, najhrabriji među odvažnima, borci koji nisu prežali ni pred najvećim iskušenjima i teškoćama. Pišući o njima, autori monografije nisu, zaboravili ni sve druge koji su poginuli u borbenom stroju 32. divizije – njihov broj iznosi 3.225 partizana i partizanski, dvostruko više nego što je bilo brojno stanje divizije na dan formiranja.

Posebno je izdvojeno 15 priloga – sećanja o značajnim događajima iz ratne istorije divizije. Tematski – to je splet raznorodnih priča, funkcionalno nepovezanih, kojima je više mesto u nekom zborniku ratnih uspomena nego u monografiji koja ima šire teorijske pretenzije. Redakcija ih je uključila u knjigu verovatno prema unapred razrađenoj

konceptiji i strukturi, ali kada se već na to odlučila – mogla je obezbediti i veći broj priloga i raznovrsniju tematiku.

Treći deo monografije čini pregled celokupnog boračkog i starešinskog sastava 32. divizije – od njenog formiranja do kraja rata. Po obimu – to je trećina knjige (230 stranica), u kojoj su evidentirani i naznačeni osnovni biografski podaci za 14.187 boraca i starešina koliko je prošlo kroz diviziju, od kojih je 3.225 poginulih i oko 6.000 ranjenih. Tu su imena i 650 drugarica, od kojih su 132 poginule.

Vrednost pregleda nije moguće meriti samo brojčanim pokazateljima i aršinim faktografije. To je, pre svega, politička i moralna komponenta, koja rečitije od svih drugih podataka govori o razvoju narodnooslobodilačke borbe u ovom kraju naše zemlje, i o tome da njena pobeda ne bi bila izvodljiva bez najšireg učešća naroda u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda. Dokaz tome je i cifra od 14.000 mladih ljudi, koji su prošli kroz borbeni stroj 32. divizije. Za narod severozapadne Hrvatske i njegovu najnoviju istoriju – to je podatak koji će biti upisan zlatnim slovima, i koji će nadahnjivati nova pokoljenja da istraju u borbi za pobedu ideala za koje je dalo svoje živote i 3.225 partizana 32. divizije.

Monografiju o 32. diviziji NOVJ – po načinu obrade, tematskim celinama, metodološkom pristupu i korišćenju relevantnih istorijskih izvora – moguće je svrstati u red uspešijih publikacija iz ovog domena, kako po njenom istoriografskom, tako i edukativnom i vojnoiskustvenom značenju. Njene vrednosti su neosporne u nekoliko aspekata: prvo, u njoj je uspešno odslikan proces nastajanja i borbenog sazrevanja jedne partizanske divizije u izrazito nepovoljnim operativno-geografskim uslovima, kakvi su postojali u severozapadnoj Hrvatskoj duže vreme; drugo, izvedena rekonstrukcija i opsežan opis pojedinih borbenih akcija divizije, a pre svega njenog angažovanja u podravskoj operaciji, odbrani virovitičkog mostobrana i završnim operacijama JA za oslobođenje zemlje – što omogućava izvlačenje dragocenih operativnih i taktičkih iskustava, njihovo izučavanje u školama i nastavi, kao i njihovo apliciranje na naše savremene uslove; treće, na stranicama monografije opisano je na desetine primera koji govore o moralno-političkoj koheziji i unutarnjoj snazi jedinica 32. divizije, negovanju visokih moralnih i patriotskih osećanja i vrednosti među njenim pripadnicima, a posebno je apostrofirana kompo-

nenta bratstva i jedinstva – najznačajnija poluga i koheziona snaga narodnooslobodilačkog pokreta u celini. U jedinicama 32. divizije ono je negovano i čuvano kao najveća i najdragocenija vrednost, i upravo zahvaljujući tome za 17 meseci njene ratne istorije nisu zabeleženi nikakvi ozbiljniji problemi te vrste.

Na kraju, ako bi trebalo dati neki opšti sud o monografiji, moglo bi se reći da njeno publikovanje predstavlja značajan doprinos historiografiji narodnooslobodilačkog rata i revolucije jugoslovenskih naroda, i da je to još jedan trajni spomenik podignut u slavu i kao uspomena na tri hiljade njenih boraca, koji su ugradili svoje živote u temelje naše federativne socijalističke domovine. U tom smislu i značenju ona je istovremeno nepresušno vrelo inspiracija i pouka, ponos je živim borcima i putokaz mladim pokoljenjima.

S U M M A R Y

ONE MORE DIVISION MONOGRAPHY

(A group of authors, 32. *divizija NOV Jugoslavije*, »Globus« Zagreb and VINC Belgrade, 1988)

The new monography on 32nd Division on the National Liberation Army of Yugoslavia (the third version) has been enriched with new contents, with a more complex presentation of military, socio-economic and geographical aspects of its zone of operations, its war itinerary and its internal characteristics. The book is the result of comprehensive approach of its authors, of use of newly researched archive documents, and of reassessment of hitherto used ones, as well as of critical views taken by them on previously published monographies on the Division.

The book has 689 pages, and contains 200 photos from the war and 23 diagrams in colour. It is divided to ten chapters (thematic wholes), a summary and bibliograph.

In these chapters are elaborated: basic geographical and socio-economic conditions prevailing in the zone of operations of the Division; a crosscut of development of national liberation struggle in north-western part of Croatia till the formation of the Division; war itinerary of the Division; its organizational development; organization of Party-political work in the Division, etc. The value of the book is particularly contributed to by the notes on the killed fighters and prominent personalities of the Division, and by a list with basic biographical data for 14,187 fighters and military leaders of the Division, of whom 3,225 were killed and about 6,000 wounded.

R É S U M É

UNE NOUVELLE MONOGRAPHIE DE DIVISION

(Groupe d'auteurs, 32. *divizija NOV Jugoslavije*, «Globus» Zagreb et VINC Beograd, 1988)

Cette monographie sur la 32e division de l'LN de Yougoslavie, troisième par ordre, est enrichie de contenus nouveaux, d'une façon plus complexe de voir les aspects militaire, socio-économique et géographique du territoire opérationnel de la 32e division, son itinéraire de guerre et ses propriétés intrinsèques. Elle résulte d'une approche globale de ses auteurs, grâce à l'utilisation de nouveaux documents d'archives, d'une revalorisation des documents précédemment exploités et de leur attitude critique à l'égard des monographies précédentes.

Le livre comprend 689 pages, 200 photographies d'époque et 23 figures en couleurs. Il est réparti en dix chapitres (blocs thématiques), suivi d'un résumé et de notices bibliographiques.

Dans le cadre des chapitres ont été présentés: les conditions géographiques et socio-économiques générales du territoire sur lequel opérait la 32e division; un aperçu de la lutte de libération nationale dans le nord-ouest de la Croatie jusqu'à la formation de cette République; l'itinéraire de guerre de la 32e division; l'évolution de son organisation; organisation de l'action politique et du parti, etc. Une valeur spéciale du livre se lit dans les notices concernant les combattants morts et dans certains personnages pleins de reliefs, ainsi que dans la liste contenant les coordonnées de 14.187 combattants et officiers de la Division qui a compté 3.225 morts et environ 6.000 blessés.

Р Е З Ю М Е

ЕЩЕ ОДНА ДИВИЗИОННАЯ МОНОГРАФИЯ

(Группа авторов, 32 *Дивизия НОА Югославии*, «Глобус», Загреб и ВИНЦ, Белград, 1988)

Монография о 32 Дивизии НОА Югославии (третья по очереди) обогащена новыми содержаниями, более комплексным рассмотрением военных, общественно-экономических и географических аспектов оперативной территории 32 Дивизии, ее боевого пути и ее внутренних характеристик. Она является результатом всеобъемлющего подхода ее авторов к использованию новоисследованных архивских документов и реvalorизации раньше использованных и критического отношения к предыдущим монографиям.

Книга имеет 689 страниц, 200 фотографий из времен войны и 23 цветных эскиза. Разделяется на десять глав (тематические части), резюме и библиографию.

В главах рассматриваются: основные географические и общественно-экономические условия оперативного района 32 Дивизии; обзор развития народно-освободительной войны в северо-западной Хорватии до ее формирования; боевой путь 32 Дивизии; ее организационное развитие; организация партийно-политической работы и др. Особенным достоинством книги являются записки о погибших бойцах и личностях, которые запоминаются, а также и список с основными биографическими данными о 14187 бойцах и офицерах, из которых 3225 погибли и около 6000 подвергались ранению.